

ԿԵՂԾ ԵՎ ՇԻՆԾՈՒ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐԻ ԱՆՎԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆ

ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՊԱՀԱՆՋ

ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ ԿՈՂՄԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ

ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՎԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑՈ

Անի Մուրաֆյան

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Կեղծ գործարքը, այսինքն՝ առերևույթ, առանց համապատասխան իրավական հետևանքներ առաջացնելու մտադրության կնքված գործարքը, առոչինչ է:

2. Շինծու գործարքը, այսինքն՝ մեկ այլ գործարքի քողարկման նպատակով կնքված գործարքը, առոչինչ է: Այդ գործարքի նկատմամբ, հաշվի առնելով դրա էությունը, կիրառվում են այն գործարքին վերաբերող կանոնները, որը կողմերն իրականում նկատի են ունեցել շինծու գործարքը կնքելիս»:

Կեղծ և շինծու գործարքներով (այսուհետ՝ նաև ֆիկտիվ գործարքներ¹) կարող են խախտվել բավականին լայն շրջանակի անձանց իրավունքներ՝ այդ անձանց իրավական կարգավիճակին ներգործելով ամենաբազմազան ձևերով²: Ֆիկտիվ գործարքների դեպքում կարելի է խոսել պայմանագրի տեսակի ընտրության ազատության չարաշահման մասին՝ ի վնաս երրորդ անձանց շահերի (օրինակ՝ պարտատերերի, համասեփականատերերի, նախապատվության իրավունք ունեցող սուբյեկտների) կամ հանրային շահերի (օրինակ՝ անհիմն հարկային օգուտ ստանալը)³: Այսինքն՝ ֆիկտիվ գործարքների անթույլատրելիությունը պայմանագրի ազատության սկզբունքի այն սահմանափակումներից է, որի նպատակն է ապահովել երրորդ անձանց կամ հանրային շահերի պաշտպանությունը, իսկ նշված շահերը կվտանգվեն միայն այն ժամանակ, երբ այս գործարքները կնքված լինեն որևէ հակահրավական նպատակով: Մեր կարծիքով, բոլոր այն դեպքերում, երբ գործարքը կնքվում է առանց իրավական հետևանքներ առաջացնելու մտադրության, սակայն չի հետապնդում որևէ հակահրավական բնույթի թաքնված նպատակ, ապա գործարքի ֆիկտիվ լինելու մասին չի կարելի խոսել: Ուստի, ֆիկտիվ գործարքների դեպքում որոշիչ նշանակություն է ստանում նման գործարքին դիմելու նպատակը: Ֆիկտիվ գործարքին դիմելու նպատակը որոշակի բացասական իրավական հետևանքներից խուսափելն է կամ որոշակի իրավական առավելություններ ստանալը կամ որևէ օ-

¹ Ֆիկտիվ նշանակում է մտացածին, կեղծ, սարքովի, շինծու: Ֆիկցիա նշանակում է կեղծիք, հնարվածք, մտացածին՝ հակահրավական հորինվածք, հերյուրանք (տե՛ս ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Երևան, 1980, հատոր 4, էջ 820):

² Տե՛ս **Мельникова Ю. В.** Недействительность (ничтожность) мнимых и притворных сделок и их правовые последствия/Российский судья, 2014, № 11. էջ 7-12, Котин В. Фиктивные сделки в предпринимательской деятельности // Законность. -1996.- №10:

³ Տե՛ս Злоупотребление свободой договора: частнопровые и публично-правовые аспекты: Монография /М. В. Кратенко.-М.: Волтерс-Клувер, 2010, էջ 18, էջ 45:

րենսդրական արգելք, սահմանափակում շրջանցելը¹: Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բավականին տարածում ունեն այն ֆիկտիվ գործարքները, որոնք կնքվում են «պարտապանի գույքը փախցնելու» նպատակով, այսինքն՝ գույքի բռնագրավումը, գույքի վրա արգելանք դնելը կամ բռնագանձում տարածելը կանխելու, ինչպես նաև հարկերը կրճատելու կամ հարկերից խուսափելու, ժառանգության պարտադիր բաժնի իրավունքը, ընդհանուր սեփականության իրավունքում վաճառվող բաժինը գնելու նախապատվության իրավունքը շրջանցելու, պարտքի առկայությունը ցույց տալու (օրինակ՝ ուսման վարձի մասով գեղջ ստանալու համար), ամուսիններից մեկի ունեցած պարտավորությունների դիմաց ընդհանուր համատեղ սեփականության ներքո գտնվող գույքի բռնագանձումը կանխելու, վաշխառությունը թաքցնելու, օտարերկրյա քաղաքացու կողմից հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելու արգելքը շրջանցելու և այլ նպատակներով²:

Ֆիկտիվ գործարքների կնքման դեպքում անձի քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է առաջինը գործարքի անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջ դատարան ներկայացնելով (<< քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 4-րդ կետ): Ընդ որում, << քաղաքացիական օրենսգրքով կեղծ և շինծու գործարքների անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջ ներկայացնելու իրավունքը վերապահված է *ցանկացած շահագրգիռ անձի*: Դատարանն իրավունք ունի այդպիսի հետևանքներ կիրառել նաև սեփական նախածեռնությամբ (<< քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Խախտված քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությամբ դատարան դիմելու իրավունքի իրականացման կարգն իր հերթին կանոնակարգված է << քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով: Մասնավորապես՝ վերջինիս 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«Շահագրգիռ անձն իրավունք ունի սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով դիմել դատարան՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կամ պայմանագրով նախատեսված իր իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար»*:

Ընդհանուր կանոնն այն է, որ դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են, կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ³: Հայցվորի շահը կարող է լինել նյութական կամ դատավարական: Անձը համարվում է գործում նյութական շահ ունեցող, եթե նա պահանջում է իր սուբյեկտիվ իրավունքի կամ օրենքով պահպանվող շահի պաշտպանություն, և իր կողմից ներկայացված հայցը (կամ առարկությունը) նման պաշտպանության միջոց է ծառայում⁴: << վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով առաջինը գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման մեջ իրավական շահագրգռվածության հարցին և վկայակոչելով << քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ ու <<

¹ Տե՛ս **Сергеев А.П.** Некоторые вопросы недействительности сделок. Очерки по торговому праву: Сборник науч. тр. / Под ред. Е.А. Крашенинникова-Ярославль, 2004.-Вып. 11, էջ 24:

² Տե՛ս, օրինակ, թիվ ԿԴ1/0935/02/14 քաղաքացիական գործով << վճռաբեկ դատարանի 2016թ. հուլիսի 22-ի որոշումը, Անի Մութաֆյան, «Նպատակի» իրավական նշանակությունը շինծու գործարքում, հոդված, << դատախազության գիտագործնական և ուսումնամեթոդական հանդես, թիվ 95, 2016, էջ 46-52:

³ Տե՛ս << սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի սեպտեմբերի 7-ի թիվ ՍԴՈ-906 որոշումը:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, **Волков А.В.** Принцип недопустимости злоупотребления гражданскими правами в законодательстве и судебной практике (Анализ более 250 судебных дел о злоупотреблении правом) / М. : Волтерс Клувер, 2011. էջ 339:

քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածներով սահմանված դրույթները, գտել է, «(...) որ շահագրգռվածությունը դատարան ներկայացված որևէ պահանջի քննության նախապայման է, ուստի դատարանը պետք է պարզի բոլոր քննվող գործերով հայցվորի շահագրգռվածության հարցը: Ղատարան դիմելով՝ հայցվորը պետք է հիմնավորի, իսկ դատարանը՝ պարզի:

1. Հայցվորի որ իրավունքներն են իրականում խախտվել, և ինչ անբարենպաստ հետևանքների են հանգեցրել այդ խախտումները,

2. Ներկայացված հայցի նպատակը արդյոք իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ու վերականգնումն է, և հնարավոր է արդյոք ընտրված միջոցով պաշտպանել կամ վերականգնել հայցվորի իրավունքները (կամ համապատասխան դեպքերում նրան պատճառված վնասը փոխհատուցել):

Հայցվորն իրավունք ունի դատարան դիմելու իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության և վերականգնման համար»¹:

Վերոգրյալի ամփոփման արդյունքում կարելի է փաստել, որ ինչպես ՀՀ օրենսդրությանը, այնպես էլ ձևավորված դատական պրակտիկային համապատասխան՝ ֆիկտիվ գործարքների անվավերության հետևանքների կիրառման մեջ իրավական շահագրգռվածություն ունեցող անձինք են համարվում գործարքի կողմերը, երրորդ անձինք, որոնց իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտվել են նման գործարքով, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները՝ որպես հանրային շահերի պաշտպանությունն իրականացնող սուբյեկտներ: Երրորդ անձանց և պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմիններին նման իրավունքի վերապահումը, մեր կարծիքով, արդարացված է: Բանն այն է, որ ֆիկտիվ գործարքները կազմում են իրավական ձևացման մի ամբողջական գործընթացի՝ սիմուլյացիայի բաղկացուցիչ տարր, որի դեպքում առաջին գործարքն ուղեկցվում է հակաիրավական գործողություններով կամ դեռևս գործողության չվերածված հակաիրավական նպատակներով՝ խախտելով երրորդ անձանց կամ հանրային շահերը²:

Իսկ ե՞րբ է ֆիկտիվ գործարք կնքած կողմը, որպես շահագրգիռ անձ, դիմում դատարան անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջով: Ֆիկտիվ գործարքի կողմը սովորաբար նման պահանջ է ներկայացնում, երբ գործարքի մյուս կողմը չարաշահում է վստահությունը՝ շահարկելով գործարքի օրինական լինելու հանգամանքը, կամ երբ երրորդ անձինք ներկայացնում են այնպիսի պահանջ, որի հիմքում ընկած է ֆիկտիվ գործարքը (օրինակ, երբ հավակնություն են ցուցաբերում ֆիկտիվ գործարքով փոխանցված գույքի նկատմամբ), կամ երբ արդեն իսկ գործարքով նախանշված նպատակներն իրագործվել են: Ներկայումս նկատվում է նաև հակառակ միտումը. կողմը (կողմերը) իրականում վավեր գործարքը փորձում է դատական կարգով դարձնել ֆիկտիվ՝ երրորդ անձանց հավակնություններից գույքը «փախցնելու» կամ հենց գործարքի կողմին գույքից զրկելու համար: Այդ նպատակով ստեղծվում են ֆիկտիվ ապացույցներ, այդ թվում՝ քրեական գործի շրջանակներում ենթադրյալ խարդախության կամ վաշխառության վերաբերյալ տրված ցուցմունքներով:

Նշվածով պայմանավորված՝ առաջանում են մի շարք հարցեր.

- որքանո՞վ է բարեխղճությանը և քաղաքացիական իրավունքների չարա-

¹ Տե՛ս թիվ ԵԱԲԴ/1494/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի հոկտեմբերի 14-ի որոշումը, նաև թիվ ԵԱԲԴ/1299/02/11 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի մայիսի 8-ի որոշումը:

² Տե՛ս Անի Մուրաֆյան, Կեղծ և շինծու գործարքների իրավական էությունը // Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (75), 2017, էջ 55:

շահման արգելքի սկզբունքին համապատասխանում անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջ ներկայացնելու իրավունք վերապահելը ֆիկտիվ գործարքի կողմերին, այն է՝ անձանց, ովքեր փոխադարձ համաձայնությամբ և դիտավորությամբ դիմում են նման միջոցների՝ հակաիրավական գործողություններ կատարելով կամ դեռևս գործողության չվերածված հակաիրավական նպատակներ հետապնդելով:

• արդյո՞ք կողմերին իրենց իսկ կամքով կնքված ֆիկտիվ գործարքից դատական պաշտպանության իրավունք ընձեռելը՝ առանց որևէ վերապահման, չի խթանում նման գործարքների կնքումը՝ հանգեցնելով այլ անձանց իրավունքների ոտնահարման և քաղաքացիական շրջանառության կայունության խախտման: Այլ կերպ՝ «Երբ անհրաժեշտ է, կնքում ենք ֆիկտիվ գործարքներ: Երբ ձեռնադրում է, շահագրգիռ մյուս անձանց հետ հավասար հիմունքներով դիմում ենք դատարան անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջով»:

Նախ հարկ ենք համարում նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով բարեխղճության սկզբունքը, որպես այդպիսին, նախատեսված չէ, թեև բարեխղճության սկզբունքի մասնավոր դրսևորումներ առանձին հոդվածներում առկա են (174-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 187-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 293-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասեր, 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-րդ կետ, 1099-րդ հոդվածի 3-րդ կետ և այլն): Ինչ վերաբերում է քաղաքացիական իրավունքների չարաշահման արգելքի սկզբունքին, ապա այն իր ամրագրումն է ստացել քաղաքացիական իրավունքներն իրականացնելու սահմանները սահմանող իրավադրույթում (12-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Բարեխղճությունը, որպես սկզբունք, չի դիտարկվում նաև գիտնականներից շատերի կողմից: Գիտական գրականությունում այդ կատեգորիայի մասին, որպես կանոն, հիշատակվում է իրավունքների չարաշահման դեպքում կամ բարեխիղճ ձեռք բերողից գույքը հետ պահանջելիս¹: Քաղաքացիական իրավունքի գիտության մեջ առկա է նաև այն մոտեցումը, որ իրավունքի չարաշահումն իր էությամբ նույնանում է անբարեխղճության հետ²: Մինչդեռ, ըստ Տ. Բարսեղյանի, բարեխղճությունը սկզբունք չհամարելն ամենևին էլ չի նշանակում, որ օրենսդիրը չի արժևորում քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակիցների բարեխղճության հիմնարար նշանակությունը: Վերջինս գտնում է, որ բարեխղճությունն ավելի քան սկզբունք է: Այն իրավական արժևորվածություն ունեցող բարոյաէթիկական արժեք է՝ բարոյական հրամայական, որն ընկած է իրավունքի և դրա ցանկացած սկզբունքի հիմքում: Բարեխղճությունն իրավակարգավորման ելակետային և հիմնարար այն կատեգորիաներից մեկն է, որի պահանջներին պետք է համապատասխանի քաղաքացիական ցանկացած իրավահարաբերություն, սուբյեկտի ցանկացած գործողություն³: Ըստ Ա. Վ. Վոլկովի՝ բարեխղճության սկզբունքը ներառում է քաղաքա-

¹ Տե՛ս Տարիել Բարսեղյան, Բարեխղճության դերը քաղաքացիական իրավահարաբերությունների կարգավորման գործում, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու՝ նվիրված ՀՀ անկախության 20-ամյակին, ԵՊՀ, Երևան 2012, էջ 32-33: **Краснова С. А.**, Определения понятия “добросовестность” в российском гражданском праве // Журнал российского права, 2003, N 3, էջ 62:

² Տե՛ս **Куликова Л.А.**, Закон или судебское усмотрение? Размышление на тему о применении принципа недопустимости злоупотребления гражданскими правами // Юридический мир. 2000. N 12. էջ 50, **Камышанский В.П.**, Право собственности: пределы и ограничения. М., 2000. էջ 79, **Гаджиев Г.А.**, Конституционные принципы добросовестности и недопустимости злоупотребления субъективными правами // Государство и право. 2002. N 7. էջ 60, **Щенникова Л.В.**, Принципы гражданского права: достижения цивилистики и законодательный эффект // Цивилистические записки: Межвуз. сб. науч. труд. М., 2002. Вып. 2. էջ 58-59:

³ Տե՛ս Տարիել Բարսեղյան, նշված հոդվածը, էջ 34-35:

ցիական իրավունքների բարեխղճորեն սահմանումը, իրականացումը, պաշտպանությունը, կատարումը, սեփական անբարեխիղճ վարքագծից ցանկացած նախապատվություն ստանալու արգելք¹: Բարեխղճության սկզբունքը պատասխանատու է այն բանի համար, որ քաղաքացիական իրավունքի կարգավորիչ իրավադրույթները չվերածվեն իրավունքի սուբյեկտների հայեցողության ազատության (դիսպոզիտիվության) «զոհի»²:

Սույն հոդվածի նպատակներով պայմանավորված անդրադարձ չկատարելով բարեխղճության՝ որպես սկզբունքի առանձնացման, բարեխղճության և իրավունքի չարաշահման արգելքի սկզբունքի հարաբերակցության վերաբերյալ գրականության մեջ առկա խնդիրներին՝ թերևս համաձայնենք այն տեսակետի հետ, որ բարեխղճության պահանջը, ընկած լինելով ողջ քաղաքացիաիրավական կարգավորման հիմքում, իր բովանդակությամբ ավելի լայն հասկացություն է, քան իրավունքի չարաշահման արգելքի սկզբունքը: Բարեխղճությունն իրավակարգավորման ելակետային և հիմնարար այն կատեգորիան է, որն առաջադրում է իր բովանդակությունը կազմող հատուկ պահանջներն իրավակարգավորման բոլոր դեպքերում, այդ թվում՝ երբ իրավունքի չարաշահման արգելքի սկզբունքն ի գորու չէ հասնելու իր նպատակին:

Մեր կարծիքով, ֆիկտիվ գործարքներն իրենց ամբողջ էությամբ բարեխղճության պահանջի խախտում են: Ղա բացատրվում է հետևյալով. կողմերը կնքում են ֆիկտիվ գործարքներ և դրանով իսկ չարաշահում պայմանագրի ազատության սկզբունքը: Այնուհետև նրանց անբարեխիղճ վարքագիծը շարունակվում է, երբ նրանք երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում շահարկում են այդ գործարքները որպես վավեր գործարքներ՝ հասնելով ամենաբազմազան հակաիրավական նպատակների: Նույն ֆիկտիվ գործարքի կողմերը, այլևս չունենալով նման գործարքի կարիքը (օրինակ՝ երբ հակաիրավական նպատակն իրագործվել է կամ անհնարին է եղել այն իրագործել) կամ «ընկնելով սեփական ձեռքերով պատրաստված թակարդը» (օրինակ՝ երբ մյուս կողմը, չարաշահելով վստահությունը, սկսում է կոնտրագենտին ներկայացնել առերևույթ վավեր գործարքից բխող պահանջներ), գալիս են դատարան՝ իրենց իրավունքների պաշտպանության խնդրանքով: Կարծում ենք, որ նման անբարեխիղճ սուբյեկտին առանց որևէ վերապահման շահագրգիռ անձ դիտարկելը և մյուս շահագրգիռ անձանց հետ հավասար հիմունքներով դատական պաշտպանություն տրամադրելը դառնում են աջակցություն անբարեխղճությանը: Բացի այդ, և՛ երրորդ անձանց, և՛ ֆիկտիվ գործարքի կողմերին հավասար հիմունքներով նույն գործարքի անբարենպաստ հետևանքներից պաշտպանվելու հնարավորություն տալն ամենաթողության նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում քաղաքացիական շրջանառության անբարեխիղճ մասնակիցների համար: Վերջիններս գիտակցում են, որ ցանկացած ժամանակ դատական կարգով կարող են վերացնել իրենց իսկ կնքած ֆիկտիվ գործարքը՝ առռչնչության հետևանքների կիրառման պահանջով դատարան դիմելով: Նրանք նույն գործարքի վերացման նպատակով դիմում են դատարան՝ ստանալով արդարադատության աջակցությունը: Մեր կարծիքով, ֆիկտիվ գործարքներն առռչնչ գործարքների շարքը դասելու նպատակն է այդ գործարքների կնքման հետևանքով տուժած անձանց

¹ Տե՛ս **Волков А. В.** Соотношение принципа добросовестности и принципа недопустимости злоупотребления правом в современном гражданском праве// Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция. Выпуск № 3 / 2013, էջ 46: <http://cyberleninka.ru/article/n/sootnoshenie-printsipa-dobrosovestnosti-i-printsipa-nedopustimosti-zloupotrebleniya-pravom-v-sovremennom-grazhdanskom-prave#ixzz4idag77vD>

² Տե՛ս **Волков А. В.**, նշված աշխ., էջ 46:

շահերի վերականգնումը, ինչպիսիք կարող են համարվել միայն երրորդ անձինք, պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Նման տրամաբանություն է դրված նաև կամքի և կամահայտնության անհամապատասխանությամբ կնքված մյուս անվավեր գործարքների, այն է՝ էական նշանակություն ունեցող մոլորության ազդեցության տակ, խաբեության, բռնության, սպառնալիքի ազդեցության ներքո կնքված գործարքների անվավերության կարգավորման հիմքում: Մասնավորապես՝ *էական նշանակություն ունեցող մոլորության ազդեցության տակ կնքված գործարքը դատարանով կարող է անվավեր ճանաչվել մոլորության ազդեցության ներքո գործած կողմի հայցով* (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 1-ին մաս), իսկ *խաբեության, բռնության, սպառնալիքի ազդեցության ներքո կնքված գործարքը կարող է անվավեր ճանաչվել տուժողի հայցով* (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 313-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Այսպիսով, կողմերին երրորդ անձանց հետ հավասար հիմունքներով իրենց իսկ կնքած ֆիկտիվ գործարքների անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջ ներկայացնելու իրավունք տրամադրելը, մեր կարծիքով, չի համապատասխանում բարեխղճությանը, խթանում է նման գործարքների կնքումը, հանգեցնում է քաղաքացիական շրջանառության կայունության խախտման, իսկ մի շարք դեպքերում՝ երրորդ անձանց իրավունքների ոտնահարման:

Խնդրի լուծման նպատակով փորձենք պարզել.

արդյո՞ք նպատակահարմար է ամբողջությամբ կողմին զրկել գործարքի ֆիկտիվ բնույթի վերաբերյալ հայտարարություն անելու իրավունքից, թե՞ առավել նպատակահարմար է սահմանել գործարքի ֆիկտիվ բնույթը վկայակոչելու կողմի իրավունքի որոշակի սահմանափակումներ, մասնավորապես ապացույցների որոշակի շրջանակ նախատեսելու և բարեխիղճ երրորդ անձանց իրավունքներին նախապատվություն տալու ձևով:

Մեր կողմից փորձ է կատարվել վեր հանելու այլ իրավական համակարգերում գործող համապատասխան կանոնակարգումները: Հիշարժան է Մեծ Բրիտանիայի փորձը, որտեղ հանրային քաղաքականության սկզբունքը հետևյալն է՝ *ex dolo malo non oritur actio*: Մասնավորապես՝ որևէ դատարան իր օգնությունը չի տրամադրում այն մարդուն, ով իր պահանջի հիմքում դնում է անբարո կամ անօրինական ակտը: (...) Դա կատարվում է ոչ թե հանուն պատասխանողի, այլ իրենք նման հայցվորին օգնություն չեն տրամադրում¹: Մեծ Բրիտանիայի նախադեպային իրավունքում մի շարք գործեր կան, որոնք ցույց են տալիս, որ երբ երկու անձ գաղտնի համաձայնության են գալիս խարդախ կամ անօրինական նպատակ իրագործելու վերաբերյալ, և նրանցից մեկը սեփականությունը փոխանցում է մյուսին՝ գաղտնի համաձայնությանը համապատասխան, ապա երբ խարդախ կամ անօրինական նպատակն իրագործված է, սեփականությունը, որը փոխանցվել է մի կողմից մյուսին, համարվում է ստացողինը՝ անկախ անօրինական ծագում ունենալուց: Պատճառն այն է, որ իրավունքը փոխանցողը, ամբողջովին հասնելով իր անօրինական արդյունքին, չի կարող հնարավորություն ունենալ շրջվելու և հրաժարվելու այն միջոցներից, ո-

¹Այս սկզբունքը Մեծ Բրիտանիայում հիմնարար է, որը սահմանվել է Lord Mansfield C.J.-ի կողմից Holman v. Johnson (1775) գործով, և այն պարբերաբար կիրառվել է ավելի քան 200 տարի ինչպես արդարության, այնպես էլ իրավունքի դատարաններում: Ավելին, Lord Mansfield-ը հստակեցրել է, որ այն ոչ թե արդարադատության, այլ քաղաքականության սկզբունք է, որի կիրառումը անխնա է և կարող է հանգեցնել դատավարության կողմերի միջև անարդար հետևանքների: Ավելին, այդ սկզբունքը դատարանի հայեցողության համար որևէ տեղ չի թողնում: (St v Tinsley Appellant v. Milligan Respondent House of Lords. 1993 June 24: <http://www.uniset.ca/other/cs6/tinsley.html>)

րոնք կիրառել է, չի կարող «մի կողմ նետել» իր իսկ կնքած պայմանագիրը: Պայմանագրով իրավունքը ստացած անձը կարող է իր տիտղոսը պնդել ամբողջ աշխարհի առջև ոչ թե այն պատճառով, որ ինքն իրականում որևէ ներդրում է ունեցել, այլ այն պատճառով, որ չկա որևէ այլ անձ, ով կարող է այդ գույքի նկատմամբ էլ ավելի լավ տիտղոս ներկայացնել: Դատարանը չի բռնազանձում սեփականությունը թույլ տրված անօրինականության պատճառով: Բրիտանական իրավունքում, մասնավորապես, օգտագործվում է հետևյալ արտահայտությունը. «Թող գույքը մնա այնտեղ, որտեղ որ ընկնում է» (“Let the estate lie where it falls”)¹: Երբեմն, որպես դատարանի կողմից հայցվորին չաջակցելու պատճառ, նշվում է, որ հայցվորն արդարադատության չի եկել «մաքուր» ձեռքերով (“He has not come to equity with clean hands”)²: Ինչպես երևում է, նման գործերում առկա են արդարացի շահի ծագման համար անհրաժեշտ պայմանները, պարզապես հայցվորին արգելվում է դրանք հաստատել: Նշվածով բացատրվում է, թե ինչու այն գործերում, որտեղ հակաիրավական նպատակը չի իրագործվել, դատարանը կարող է համարել, որ չնայած անօրինականությանը՝ գոյություն ունի արդարացի շահ, որի նկատմամբ իրավունք ունի հայցվորը³:

Ավելի մեղմ կարգավորում է սահմանված Իտալիայում: Իտալիայի քաղաքացիական օրենսգիրքը սահմանում է. «Սիմուլյացիան որպես պաշտպանություն պայմանագրի կողմերի, նրանց իրավահաջորդների կամ ֆիկտիվ գործարքով իրավունքը փոխանցող անձի պարտատերերի կողմից չի կարող օգտագործվել երրորդ կողմ հանդիսացող անձանց դեմ, ովքեր բարեխղճորեն իրավունքներ են ձեռք բերել ակնհայտ իրավատիրոջից» (1415-րդ հոդված)⁴: «Պայմանագրի կողմերը չեն կարող պայմանագրի ֆիկտիվ լինելն օգտագործել ակնհայտ իրավատիրոջ պարտատերերի դեմ, ովքեր բարեխղճորեն ֆիկտիվ պայմանագրի առարկա սեփականության նկատմամբ բռնազանձում են տարածել» (1416-րդ հոդված)⁵:

Երբեմն կողմերի իրավունքի սահմանափակումն արտահայտվում է գրավոր ապացույցներ ներկայացնելու պահանջով: Օրինակ՝ ԱՄՆ Լուիզիանայի նահանգի քաղաքացիական օրենսգիրքը նախատեսում է. «Բոլոր գործերում վկաների ցուցմունքները կամ այլ ապացույցները կարող են թույլատրելի համարվել՝ ապացուցելու սիմուլյացիայի առկայությունը կամ կանխավարկածը կամ հերքելու նման կանխավարկածը: Այնուամենայնիվ, կողմերի միջև ապացուցման պրոցեսում պահանջվում է counter-letter-ի (գաղտնի համաձայնություն, որում արտահայտվում է ֆիկտիվ գործարքի կողմերի իրական մտադրությունը)⁶ առկայություն՝ ապացուցելու, որ անշարժ գույքի փոխանցում նախատեսող ակտը բացարձակ սիմուլյացիա է՝ բացառությամբ, երբ սիմուլյացիան ենթադրվում է կամ անհրաժեշտ է՝ պարտադիր ժառանգների իրավունքները պաշտպանելու համար» (1849-րդ հոդված)⁷:

Թուրքիայում ևս ֆիկտիվ գործարքի փաստի հաստատման համար անհրաժեշտ թույլատրելի ապացույցների շրջանակը կախված է ապացուցման բեռի բաշխումից: Եթե գործարքի ֆիկտիվ լինելը պնդում է գործարքի կողմը, ապա այդ փաս-

¹ St’u Muckleston v. Brown (1801) Tinsley Appellant v. Milligan 1993:

² St’u Groves v. Groves and Tinker v. Tinker, 1970:

³ St’u Tinsley Appellant v. Milligan Respondent House of Lords. 1993 June 24: <http://www.uniset.ca/other/cs6/tinsley.html>

⁴ St’u Principles of European Contract Law and Italian Law edited by Luisa Antonioli, Anna Venezian. Published by Kluwer Law, International. 2005. էջ 285:

⁵ St’u նույն տեղում, էջ 284:

⁶ St’u <http://dictionary.findlaw.com/definition/counterletter.html> :

⁷ St’u Louisiana civil code: Louisiana State Legislature - Legislative Law: Updated for the 2016 Regular Session: https://legis.la.gov/legis/Laws_Toc.aspx?folder=67&level=Parent:

տի հաստատման համար պետք է ներկայացնի գրավոր ապացույց: Եթե գործարքի ֆիկտիվ լինելը պնդում է երրորդ անձը, ապա կարող է ներկայացնել ցանկացած ապացույց¹:

Թեև ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքով ֆիկտիվ գործարքի կողմի՝ անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջ ներկայացնելու իրավունքի սահմանափակումներ ուղղակիորեն նախատեսված չեն, սակայն 166-րդ հոդվածով սահմանված է գործարքների անվավերության էսթիմեի մեխանիզմը², համաձայն որի՝ «Գործարքի անվավերության վերաբերյալ հայտարարությունը չունի իրավական նշանակություն, եթե գործարքի անվավերությանը հղում կատարող անձը գործում է անբարեխղճորեն, մասնավորապես՝ եթե գործարքի կնքումից հետո նրա վարքագիծը հիմք է տվել այլ անձանց հիմնվել գործարքի վավերականության վրա» (5-րդ մաս):

Մեր կարծիքով, ֆիկտիվ գործարքների անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջ ներկայացնելու կողմերի իրավունքի սահմանափակումները մշակելիս պետք է ողջամիտ հավասարակշռություն պահպանվի ֆիկտիվ գործարքից կողմին ազատելու անբարենպաստ հետևանքների և կողմին նման ազատումը մերժելու անբարենպաստ հետևանքների միջև³: Մասնավորապես՝ մի կողմից ֆիկտիվ գործարքի կողմին անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջ ներկայացնելու իրավունք ամբողջությամբ չտրամադրելը, գտնում ենք, բավականին խիստ կարգավորում կլինի: Արդյունքում գործարքի մյուս կողմը, նույնպես լինելով ֆիկտիվ գործարքի մասնակից, կհայտնվի անհիմն բարենպաստ վիճակում: Մյուս կողմից՝ ֆիկտիվ գործարքի կողմերին հավասար հիմունքներով տվյալ գործարքից տուժած անձանց հետ անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջ ներկայացնելու իրավունք տրամադրելը, ինչպես արդեն հիմնավորեցինք, հանգեցնում է անբարեխիղճ վարքագծին աջակցության՝ ի դեմս դատարանի, բարեխիղճ անձանց իրավունքների և օրինական շահերի, ինչպես նաև քաղաքացիական շրջանառության կայունության խախտման:

Որպես առավել փոխզիջումային մոտեցում՝ նախ գտնում ենք, որ ցանկացած դեպքում կողմի պահանջով կեղծ կամ շինծու գործարքի անվավերության հետևանքներ կիրառելիս դատարանը պետք է պարզի բարեխիղճ երրորդ անձանց իրավունքների խախտման հնարավորությունը: Միայն դա բացառելուց հետո պետք է կիրառվեն նման հետևանքներ: Բացի այդ, բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆիկտիվ գործարքին դիմելու հակաիրավական նպատակն իրագործված է, ապա այդ գործարքի անվավերության վերաբերյալ կողմի հայտարարությանը չպետք է տրվի իրավական նշանակություն: Որպեսզի բացառվի իրականում վավեր գործարքը դատական կարգով ֆիկտիվ դարձնելու հնարավորությունը, ինչպես նաև ֆիկտիվ գործարքի կողմին նույն գործարքից տուժած բարեխիղճ անձանց հետ պաշտպանության հավասար հարթակին չդնելու նպատակով, կարծում ենք, որ կողմերի նկատմամբ կիրառվելիք սահմանափակումներից պետք է լինի նաև գործարքի

¹St´u The “Simulation” Concept In the New Code of Obligations.

<http://www.erdem-erdem.av.tr/publications/law-post/the-simulation-concept-in-the-new-code-of-obligations/>

² St´u, օրինակ, Саримсоков Ф. В., Эстоппель в российском гражданском праве: двойственность применения, «Юридический вестник молодых ученых», Комиссия по науке Студенческого Совета Юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова, էջ 62: <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-i-problemy-primeneniya-norm-ob-iskovoy-davnosti-k-emyeynym-pravootnosheniyam>

³St´u, օրինակ, Tinsley Appellant v. Milligan Respondent House of Lords. 1993 June 24: <http://www.uniset.ca/other/cs6/tinsley.html>

ֆիկտիվ բնույթի վերաբերյալ գրավոր ապացույցներ ներկայացնելու պարտականության սահմանումը:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ գտնում ենք, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում լրացումներ կատարելու միջոցով նպատակահարմար է նախատեսել հետևյալ կանոնակարգումները.

«Գործարքի կեղծ կամ շինծու լինելու վերաբերյալ կողմի հայտարարությունը չունի իրավական նշանակություն, եթե տվյալ գործարքի հակահրավական նպատակն իրականացված է:

Գործարքի կեղծ կամ շինծու լինելը որպես պաշտպանություն չի կարող օգտագործվել պայմանագրի կողմերի, նրանց իրավահաջորդների կամ գործարքով իրավունքը փոխանցող անձի պարտատերերի կողմից երրորդ կողմ հանդիսացող անձանց դեմ, ովքեր բարեխղճորեն իրավունքներ են ձեռք բերել ակնհայտ իրավատիրոջից, այդ թվում՝ ովքեր բարեխղճորեն այդ գործարքի առարկա սեփականության նկատմամբ բռնագանձում են տարածել:

Կողմը գործարքի կեղծ կամ շինծու լինելը հիմնավորելու համար, ի թիվս այլ ապացույցների, պետք է ներկայացնի գործարքի կնքման պահին ստեղծված գրավոր ապացույցներ»:

ПРОБЛЕМА ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ СТОРОН НА ПРЕДЪЯВЛЕНИЕ ТРЕБОВАНИЯ О ПРИМЕНЕНИИ ПОСЛЕДСТВИЙ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ МНИМОЙ И ПРИТВОРНОЙ СДЕЛКИ

Ани Мутафян

Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ

По мнению автора, предоставление сторонам права на предъявления требования о применении последствий недействительности фиктивных сделок на равных основаниях с третьими лицами не соответствует добросовестности, поощряет заключение таких сделок, приводит к нарушению стабильности гражданского оборота, а в некоторых случаях и к нарушению прав третьих лиц.

В результате проведенного исследования автор пришел к выводу, что во всех случаях, когда противоправная цель совершена, то не должно придаваться правовое значение заявлению стороны о недействительности сделки. По мнению автора, для того, чтобы исключить возможность сделать реально действительную сделку фиктивной, а также для того, чтобы не ставить сторону фиктивной сделки на равную платформу защиты с добросовестными лицами одним из ограничений, применяемых к сторонам, должна быть предусмотренная законом обязанность стороны для доказывания фиктивности сделки представить письменные доказательства.

THE PROBLEM OF RESTRICTING THE RIGHT OF PARTIES TO REQUIRE THE APPLICATION OF THE INVALIDITY CONSEQUENCES OF FEIGNED AND SHAM TRANSACTIONS

Ani Mutafyan

Phd student of the YSU Chair of Civil Law

For the author, giving the parties the right to require the application of consequences of fictitious transactions concluded by themselves on the equal basis with third parties does not meet the conscientiousness, promotes such transactions, results the violation of the stability of civil turnover and in some cases the violation of the rights of third parties. As a result of the research the author stated that in all the cases where the unlawful purpose of fictitious transaction is committed, no legal significance should be given to the party's statement on the invalidity of the transaction. To exclude the possibility of making the actually valid transaction the fictitious one through the court, and not to put the fictitious transaction party on the same defence platform with bona fide parties the author believes that one of the restrictions applicable to the parties of transaction should be the obligation of the party to submit written evidence to prove the existence of fictitious transaction.

Բանալի բառեր – ֆիկտիվ գործարք, կեղծ գործարք, շինծու գործարք, անվավերության հետևանքների կիրառում, բարեխղճություն, հակաիրավական նպատակ, բարեխղճ անձինք, իրավունքի չարաշահում:

Ключевые слова: фиктивная сделка, мнимая сделка, притворная сделка, применение последствий недействительности сделки, добросовестность, противоправная цель, добросовестные лица, злоупотребление правом.

Key words: fictitious transaction, feigned transaction, sham transaction, application of invalidity consequences of transaction, conscientiousness, unlawful purpose, bona fide parties, abuse of right.